

השפעת מקום המגורים על בחירות לימודיות של סטודנטים לתואר ראשון

שלמה גץ*

השפעה של מקום המגורים על הבחירות הלימודיות (סוג מוסד לימודים ותחום לימודים) של סטודנטים לתואר ראשון נבדקה במחקר זה. שאלת המחקר היא: **עד כמה הבחירה הלימודית מושפעת מהסטטוס הכלכלי-חברתי וההישג הלימודי של הפרט ועד כמה היא מושפעת ממאפייני מקום מגורים?** הנתונים נלקחו מתוך נתוני הלמ"ס על כל הסטודנטים של שנה א' בשני שנתונים (תשס"ט, תש"פ) ובכל מוסדות הלימוד האקדמיים בישראל. הממצאים מראים כי למאפייני מקום המגורים, שנמדדו על פי מידת הפריפריאליות ועל פי המיצב הכלכלי-חברתי של מקום המגורים, יש השפעה על הבחירות שאינה תלויה בסטטוס הכלכלי-חברתי של משפחת המוצא של הסטודנט. בחירת מוסד הלימודים קשורה יותר למיקום הגאוגרפי של מקום המגורים. בחירת תחום הלימודים קשורה יותר לאשכול הכלכלי-חברתי של מקום המגורים. השפעת מאפייני מקום המגורים גדולה יותר על בעלי הישגים לימודיים נמוכים ואינה תלויה בסטטוס הכלכלי-חברתי האישי. השפעת המאפיינים של מקום המגורים יוצרת "תחושת מקום" ובידול חברתי בין סוגי מקומות מגורים. בידול זה חוצה את גבולות הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט. מקום המגורים אינו רק מקום פיזי, אלא גם מקום חברתי שבו מתעצבת באופן קולקטיבי תפיסת המציאות, האמונות וההתנהגות. ההשפעה של מקום המגורים על הבחירות הלימודיות מרמזת על כך שהוא יוצר "הביטוס" משותף לתושבי מקום המגורים.

א. מבוא. ב. **רקע מדעי וסקירת ספרות**; 1. מקום המגורים; 2. בחירות לימודיות. ג. **המחקר**; 1. שאלות המחקר; 2. אוכלוסיית המחקר; 3. משתנים תלויים; 4. משתנים בלתי תלויים; 5. מתודולוגיה. **ד. ממצאים**; 1. בחירת מוסדות לימוד; 2. בחירת תחומי לימוד. **ה. סיכום ודיון.**

* המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, אוניברסיטת חיפה. ברצוני להודות למרכז חת לחקר התחרות והרגולציה במכללה למינהל על התמיכה שאפשרה את ביצוע המחקר וכן לקורא. ת. אנונימית. על ההערות המועילות לטיוטה של המאמר. כל הנתונים נמסרו על ידי הלמ"ס.

א. מבוא

שאלת השפעת מקום המגורים על הבחירות הלימודיות לתואר ראשון נבחנה עד כה בעיקר משני היבטים: האחד, השפעת המרחק על הנטייה לבחור במוסד לימודים קרוב למקום המגורים או מרוחק ממנו; ¹ והשני, השפעת מקום המגורים על ההישגים הלימודיים בחינוך היסודי והעל-יסודי. ²

משתי בחינות אלה, למקומות מגורים פריפריאליים יש נחיתות, שכן מקומות הלימוד האקדמיים נמצאים ברובם במרכז, וגם ההישגים הלימודיים של הגרים במרכז גבוהים יותר משל חבריהם הגרים בפריפריה. תפיסה זו הביאה בישראל להקמת המכללות האזוריות, הממוקמות ברובן באזורים פריפריאליים, ותנאי הקבלה אליהן נמוכים מאלה הנדרשים לקבלה לאוניברסיטאות. ³

מחקרים הראו שאומנם הנגישות של אוכלוסיות אלה עלתה, אך דפוסי הבחירה שלהן במסלול הלימודים גרמו לכך שהפערים החברתיים והכלכליים לא הצטמצמו בצורה משמעותית. ⁴ רוב המחקרים שנערכו בתחום של בחירה לימודית לתואר ראשון כמקור לאי־שוויון עסקו בעיקר בהשפעת הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט, ואם התייחסו למקום מגורים, נטו לקשור בינו לבין הסטטוס הכלכלי-חברתי. ⁵ לפי טיעון זה, מקום מגורים מעיד על הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט, והסטטוס הכלכלי-חברתי מכתוב במידה רבה את הבחירה הלימודית. מקום המגורים כשלעצמו אינו נתפס כמאפיין של הפרט אשר עשוי להשפיע באופן ישיר על הבחירות הלימודיות. המחקר שממצאיו מוצגים כאן מבקש לנתק את הקשר המובלע בין פריפריאליות של מקום המגורים לבין סטטוס כלכלי-חברתי ולבחון כל אחד מהם בנפרד, זאת כדי לבדוק אם למקום המגורים יש גם תרומה ייחודית הקשורה למאפייני המקום, ללא זיקה לסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט או להישגיו הלימודיים.

- 1 Andrew Korich, Xi Chen & Rodney P. Hughes, *Understanding the Effects of Rurality and Socioeconomic Status on College Attendance and Institutional Choice in the United States*, 41 THE REVIEW OF HIGHER EDUCATION 281 (2018). להשפעת המרחק הגאוגרפי ממקום הלימודים ראו Ruth N. López Turley, *College Proximity: Mapping Access to Opportunity*, 82 SOCIOLOGY OF EDUCATION 126 (2009).
- 2 נחום בלס הישגים ופערים במערכת החינוך בישראל: תמונת מצב (נייר מדיניות מס' 01.2020, מרכז טאוב 2020).
- 3 עמי וולנסקי אקדמיה בסביבה משתנה: מדיניות ההשכלה הגבוהה של ישראל 1952–2004 (2005).
- 4 יש סיכוי לשינוי? תיאוריה ומחקר ערכני על שוויון הזדמנויות בחינוך (רינת ארביב-אלישיב, יריב פניגר ויוסי שביט עורכים 2017). אוסף מאמרים שנכתבו במיוחד לספר העוסק בגילויים שונים של אי־שוויון בחינוך. וראו התייחסות בהמשך לכמה מאמרים מתוך הספר.
- 5 חנה אילון "מי לומד מה, היכן ומדוע? השלכות חברתיות של ההתרחבות והגיוון במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל" סוציולוגיה ישראלית י 33 (2008); Soo-yong Byun, Judith L. Meece & Matthew J. Irvin, *Rural-nonrural Disparities in Postsecondary Educational Attainment Revisited*, 49 AMERICAN EDUCATIONAL RESEARCH JOURNAL 412 (2012).

לרוב מקומות מגורים מתאפיינים באחידות של הגרים בהם מבחינת הסטטוס הכלכלי-חברתי. ההנחה כי המצב הכלכלי-חברתי של מקום המגורים משקף נכונה את מצב התושבים תקפה אולי למקומות יישוב קטנים, אולם ודאי שאינה נכונה לערים גדולות ואף בינוניות. בכדי לברר את חשיבותו של מקום המגורים, נבדוק מצבים שבהם יש חוסר הלימה בין הסטטוס הכלכלי-חברתי של המקום לבין זה של הפרט במקומות מגורים פריפריאליים ומרכזיים. השאלה שמנחה אותנו היא: **עד כמה הבחירה הלימודית מושפעת מהסטטוס הכלכלי-חברתי וההישג הלימודי של הפרט ועד כמה היא מושפעת ממאפייני מקום מגורים?** אנו מבקשים לברר אם סטודנטים בעלי נתונים אישיים דומים (סטטוס כלכלי-חברתי והישגים לימודיים) הגרים במקומות מגורים בעלי מאפיינים שונים (מבחינת הפריפריאליות והדירוג הכלכלי-חברתי של היישוב) יבחרו בחירות לימודיות דומות.

ב. רקע מדעי וסקירת ספרות

1. מקום המגורים

המרחב הגאוגרפי בישראל כולל מרכז מאוכלס בצפיפות ופריפריה גדולה יחסית. לחיים במרכז או בפריפריה השפעה על ההישגים הלימודיים. לאזורי השוליים קשה למשוך כוחות הוראה טובים. ביישובי הפריפריה הקטנים היצע המסלולים העיוניים מצומצם בשל מיעוט יחסי של תלמידים, וחלק מהתלמידים מופנה למסלולים מקצועיים שאינם מכינים לבחינות בגרות שמאפשרות נגישות להשכלה הגבוהה. הציפיות של תלמידים אלה להמשך לימודים על-תיכוניים נמוכות. שיעור הזכאים לתעודת בגרות נמוך בפריפריה לעומת המרכז.⁶ מקום המגורים הוא, אם כך, סיבה להישגים לימודיים נמוכים, ולכן לצמצום האפשרויות בהשכלה הגבוהה.⁷ הנגישות של תושבי הפריפריה להשכלה הגבוהה נמוכה משום שההישגים הלימודיים דלים יחסית, ואלה מצידם קשורים לסטטוס הכלכלי-חברתי הנמוך של תושבי הפריפריה.

אולם יש גם פריפריה כלכלית-חברתית שאינה קשורה לחלוקה הגאוגרפית.⁸ מקומות מגורים במרכז יכולים להיות בעלי מאפיינים כלכליים-חברתיים נמוכים, כשם שיישובים בפריפריה יכולים להיות בעלי מאפיינים כלכליים-חברתיים גבוהים. יש קורלציה גבוהה בין שני המדדים, אולם אין זהות ביניהם.

מקום המגורים הוא מרכיב מרכזי בזהות האדם, ובדרך כלל קיימת תחושת שייכות של אדם למקום, בין אם יישוב או שכונה. זהות יישובית מתפתחת בהתאם לגורמים המאפיינים מקום

6 משרד החינוך התפתחות מערכת החינוך: עובדות ומספרים (2020).

7 בית הספר לחינוך והחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב **חלון לחלום האקדמי, השלכות חברתיות של התפשטות ההשכלה הגבוהה בישראל – דו"ח מחקר (2002)** (להלן: **חלון לחלום האקדמי**).

8 Shmuel Shamai et al., *Perception of the Periphery by its Residents of Different Cultural Backgrounds in Israel*, 6 INTERNATIONAL JOURNAL OF MIGRATION AND BORDER STUDIES 161 (2020).

מסוים וסוג יחסי הגומלין המתרחשים בו.⁹ תחושה זו, המלווה בהרגשת ביטחון, תחושת קשר ושייכות לקהילה או לשכונה וליישוב המגורים, מהווה מעין "עוגן" לזהות האדם. משמעות המקום, תפיסת המקום וזהות המקום מתבטאות בדרך כלל במושג "תחושת מקום" (sense of place). מושג זה הוגדר באופנים שונים, כשאחד מהם מתייחס לאוסף המשמעויות, לסמלים ולאילויות שיחיד או קבוצה מקשרים (באופן מודע או שאינו מודע) עם מקום מסוים. מושג זה מוגדר באופן כללי כך:

"The complex bundle of meaning, symbols and qualities that a person or group associates (consciously and unconsciously) with a particular locality or region".¹⁰

תחושת המקום היא חלק מה"הביטוס", דהיינו, מבנה נפשי וקוגניטיבי מופנם שהוא תוצר של הימצאות בקבוצה חברתית מסוימת.¹¹ מקום המגורים יכול להיות גורם המשפיע על הבחירות הלימודיות של הגרים בו, ללא קשר לסטטוס הכלכלי-חברתי של משפחת המוצא או להישגים הלימודיים האישיים.

מחקרים קודמים שעסקו בבחירה הלימודית עסקו רק בעקיפין במקום המגורים, ורק בהקשרו הגאוגרפי – מרכז מול פריפריה. אין כמעט דיון במשמעות החברתית של מקום המגורים כיוצר תפיסות, עמדות ותחושות משותפות לבני המקום, המנתבות את בחירותיהם הלימודיות. הנחה זו, לעיתים סמויה, לעיתים גלויה, של הקשר בין מצב סוציאקונומי, עדתיות ואתניות לבין אזור מגורים היא הסיבה, ככל הנראה, למיעוט מחקרים המתמקדים בהשפעה של אזור המגורים על הבחירה הלימודית.

איילון מראה כי יש הבדלים בהעדפות בין תושבי הפריפריה לבין תושבי המרכז ללא קשר ליכולת הלימודית.¹² גם גץ, דר ולב ארי וגץ מצאו זאת, לא רק לגבי מוסד הלימודים, אלא גם לגבי תחום הלימודים.¹³ מחקרים אלה התייחסו הן למרכז והן לפריפריה כעשויים מקשה אחת,

- 9 Shmuel Shamai, *Sense of Place: An Empirical Measurement*, 22 GEOFORUM 347 (1991);
Bernardo Hernández et al., *Place Attachment and Place Identity in Natives and Non-natives*, 27 JOURNAL OF ENVIRONMENTAL PSYCHOLOGY 310 (2007)
- 10 Robin E. Dattel & Dennis J. Dingemans, *Environmental Perception, Historic Preservation, and Sense of Place* 131–144 (Research Paper, University of Chicago, Department of Geography, 1984)
- 11 Graham Murdock, *Pierre Bourdieu: המושג הביטוס הוצע על ידי הסוציולוג בורדייה: Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, 16 INTERNATIONAL JOURNAL OF CULTURAL POLICY 63 (2010). למרות היותו מושג חברתי, הוא זכה גם להרחבה לממד המרחבי.
ראו למשל Martyn Lee, *Geography, the Specificity of Place and the City Habitus*, CULTURAL METHODOLOGIES 126 (1997).
- 12 **חלון לחלום האקדמי**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 3.
- 13 שלמה גץ ויחזקאל דר "יכולת לימודית ומיצב סוציאקונומי בבחירת מסלול לימודים לתואר הראשון בישראל" **מגמות** 4 (2008); Shlomo Getz, *"Sense of Place" and College Placement*, 74 HIGHER EDUCATION 933 (2017).

בעוד נכללות בהם אוכלוסיות מסוגים שונים, שלעיתים אף מתגוררות בצורות יישוב שונות. לא נעשתה, למשל, הבחנה בין "פריפריה חברתית" ל"פריפריה גאוגרפית". מחקר שדן באופן ישיר בסוגי יישובים שונים כגורם עצמאי בהקשר של בחירות לימודיות הראה כי למקום המגורים השפעה בעיקר על בעלי ציונים נמוכים יחסית.¹⁴ מחקרים אלה התבססו על מספר משיבים קטן יחסית מתוך מדגם מצומצם של מוסדות לימוד, כך שאין אפשרות לדעת מהי מידת הייצוגיות של יישובי המגורים בהם.

2. בחירות לימודיות

הבחירה הלימודית משקפת במקרים רבים את המשאבים האישיים, הרקע המעמדי והמשפחתי, מקום המגורים וכמובן הישגים לימודיים קודמים. המשפחה מעבירה לצאצאה סוגי הון שונים: **הון כלכלי**, המאפשר תנאים מתאימים ללימוד ונגישות למסלולי לימוד יקרים יותר;¹⁵ **הון חברתי**, הכולל קשרים חברתיים, כוח פוליטי וידע מתאים לסלילת הדרך להשכלה הרצויה;¹⁶ **והון תרבותי**, הכולל עמדות, טעמים, העדפות, אוריינטציות, סגנון דיבור ושימושי לשון, כמו גם התעניינות בתרבות "גבוהה".¹⁷ הטיעון הוא כי יש קשר בין סוגי ההון לבין הרמה ההשכלתית שאליה מגיעים. לפי גישה זו, תושבי הפריפריה הגאוגרפית או החברתית לא ייבדלו בבחירותיהם הלימודיות מתושבי המרכז בעלי הון תרבותי, חברתי או כלכלי דומה. בפריפריה קיימים יישובים המדורגים כגבוהים מבחינת הרכבם הכלכלי-חברתי (יישובים קהילתיים, קיבוצים, מושבים ותיקים ומושבות), בהם ההישגים הלימודיים אינם נופלים מאלה של תושבי המרכז, כשם שבמרכז אפשר למצוא גם תלמידים בעלי הישגים לימודיים נמוכים. השאלה המתבקשת היא האם תושבי פריפריה ותושבי מרכז בעלי הישגים לימודיים זהים יבחרו באופן דומה? כלומר, במה יבחרו תושבי הפריפריה בעלי הישגים גבוהים? במה יבחרו תושבי המרכז בעלי הישגים נמוכים? בהכללה ניתן לשאול אם למקום המגורים יש השפעה ייחודית על הבחירות הלימודיות?

הבחירה הלימודית בישראל היא כפולה – גם סוג מוסד הלימודי וגם תחום הלימודים. מרכיב ההתמחות בלימודי התואר הראשון חזק יותר והחיבור בין לימודי תואר ראשון לשני אמיץ יותר, וזאת בשונה ממערכות השכלה גבוהה אחרות, כגון בארצות הברית, שבהן מרכיב המוסד בלימודי התואר הראשון מרכזי יותר וההתמחות נעשית בתארים המתקדמים. מערכת בחירה כפולה מאפשרת המרה בין איכות מוסד לימודי או יוקרתו לבין איכות תחום הלימוד או

14 שם; לילך לב ארי ושלמה גץ "בחירות לימודיות של תושבי פריפריה ומרכז במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל" 2 (2011) <https://bit.ly/3QaKNtE>.

15 Lala Carr Steelman & Brian Powell, *Sponsoring the Next Generation: Parental Willingness to Pay for Higher Education*, 96 AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY 1505 (1991).

16 James S. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, 94 AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY S95 (1988).

17 PETER M. BLAU, STRUCTURAL CONTEXTS OF OPPORTUNITIES (1994); PIERRE BOURDIEU & JEAN-CLAUDE PASSERON, REPRODUCTION IN EDUCATION, SOCIETY AND CULTURE vol. 4 (1990).

יוקרתו.¹⁸ בורדייה מצא בצרפת כי פרטים עתירי הון תרבותי אך בעלי הישגים שאין די בהם כדי להתקבל לתחום לימוד יוקרתי נטו ללמוד באוניברסיטה יוקרתית בתחום שנחשב פחות יוקרתי, כמו עיתונאות וסוציולוגיה.¹⁹ במקרה זה, ההון התרבותי משמש להעדפת לימודים במוסד היותר יוקרתי (בתחום פחות יוקרתי) על פני לימודים בתחום יותר יוקרתי (במוסד הפחות יוקרתי). במקביל, איילון ויוגב מצאו כי סטודנטים בעלי סטטוס כלכלי-חברתי גבוה בישראל שציוניהם אינם מספיקים כדי להתקבל לתחום יוקרתי (כמו משפטים) באוניברסיטה פונים ללמוד תחום זה במכללה.²⁰ במקרה זה, הסטטוס הכלכלי-חברתי הגבוה משמש להעדפת התחום על פני המוסד היוקרתי. מחקרים בישראל מראים כי בני השכבות החלשות נוטים לבחור בתחומי לימוד המאפשרים כניסה מהירה לשוק העבודה.²¹

ג. המחקר

1. שאלות המחקר

מקום המגורים אינו רק מקום מגורים פיזי, אלא גם מקום חברתי המשפיע על הזהות והדימוי העצמי. הפריפריה הישראלית היא רבת זהויות וכוללת אוכלוסיות מגוונות – מושבות ותיקות לצד "ערי פיתוח", קיבוצים, מושבים, יישובים קהילתיים, כפרים וערים ערביים, השונים בסטטוס הכלכלי-חברתי, בלאום, במוצא העדתי, בדת, במידת הדתיות ועוד. ביישובים רבים, בעיקר קטנים, יש נטייה לאחידות בהרכב האתני או העדתי, בעוד בחלק מהיישובים הגדולים יש עירוב של מוצא עדתי ולעיתים גם אתני.²² המטרה היא לבדוק מהי ההשפעה הייחודית – שאינה תלויה בהישגים לימודיים או בסטטוס כלכלי-חברתי – של מקום המגורים על הבחירה במוסד הלימודים ובתחום הלימודים.

באופן יותר פרטני, הסוגיה העומדת לבחינה היא מהי השפעת מקום המגורים על הבחירה הלימודית (בחירת מוסד לימודים ובחירת תחום לימודים). מקום המגורים ייבחן על פי מיקומו במרחב (פריפריה מול מרכז) ומעמדו הכלכלי-חברתי כיישוב. אלה ייבחנו מול המשאבים האישיים של הפרט – ההישג הלימודי (ציון בגרות ופסיכומטרי) וסטטוס כלכלי-חברתי של משפחת המוצא. כמו כן יהיה פיקוח על המגדר.

18 Scott Davies & Floyd M. Hammack, *The Channeling of Student Competition in Higher Education: Comparing Canada and the US*, 76 THE JOURNAL OF HIGHER EDUCATION 89 (2005); גץ ודר, לעיל ה"ש 13, בעמ' 5.

19 Murdock, לעיל ה"ש 11.

20 חלון לחלום האקדמי, לעיל ה"ש 7, בעמ' 3.

21 Yariv Feniger, Oded Medossi & Hanna Ayalon, *Ethno-religious Differences in Israeli Higher Education: Vertical and Horizontal Dimensions*, 31 EUROPEAN SOCIOLOGICAL REVIEW 383 (2015).

22 אודרי אדירקח, חנה בהק ויעל גרינשטיין **מגמות של בידול או שילוב בסביבת המגורים על בסיס מיצב חברתי-כלכלי של התלמידים בבית הספר** (מוגש לצוות המומחים בנושא אי-שוויון וחינוך קשרים בין גידול באי שוויון חברתי-כלכלי 2015).

מחקרי רגולציה ו השפעת מקום המגורים על בחירות לימודיות של סטודנטים לתואר ראשון

הבידול במקום המגורים נעשה על פי שני מאפיינים הנמדדים על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הפריפריאליות הגאוגרפית²³ והפריפריאליות הכלכלית-חברתית. הלמ"ס מדרגת יישובים ושכונות או אזורים בתוך ערים גדולות ("אזורים סטטיסטיים") על פי מדד כלכלי-חברתי.²⁴

שאלת המחקר היא: עד כמה הבחירה הלימודית מושפעת מהסטטוס הכלכלי-חברתי וההישג הלימודי של הפרט ועד כמה היא מושפעת ממאפייני מקום מגורים? מכאן נובעות שתי שאלות:

1. האם סטודנטים בעלי הישגים לימודיים דומים במקומות מגורים שונים יבחרו מוסד לימודים דומה ותחום לימודים דומה?
2. האם סטודנטים בעלי סטטוס כלכלי-חברתי דומה במקומות מגורים שונים יבחרו מוסד לימודים דומה ותחום לימודים דומה?

2. אוכלוסיית המחקר

המחקר כלל את כל הסטודנטים לתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה בישראל, להוציא את האוניברסיטה הפתוחה, שהתחילו את לימודיהם בשנת הלימודים תשע"ט או תש"פ (לפני הקורונה). הנתונים על הסטודנטים נמסרו על ידי הלמ"ס. מדובר באוכלוסייה, ולא במדגם, עם כל היתרונות הנובעים מכך לגבי המהימנות והתוקף החיצוני של הממצאים. כל הניתוחים הסטטיסטיים שיוצגו בהמשך נמצאו מובהקים ברמה של $P < 0.000$, ולכן אין מוצגים בממצאים רמות המובהקות. מספר הסטודנטים שהתחילו את שנת לימודיהם הראשונה בשני השנתונים הוא 115,338. לצורך בניית משתנים תלויים, נגרעו הסטודנטים שלא נבחנו בבחינת הבגרות או במבחן הפסיכומטרי. בסך הכול נמצאו 53,194 סטודנטים (46.12% מאוכלוסיית הסטודנטים) שיש לגביהם את מלוא הנתונים.

3. משתנים תלויים

סוג מוסד הלימודים

הלמ"ס נוהגת לחלק את המוסדות לארבעה סוגים עיקריים: אוניברסיטאות, מכללות אקדמיות מתוקצבות, מכללות אקדמיות שאינן מתוקצבות ומכללות אקדמיות לחינוך. ההבחנה הרווחת בין סוגי המוסדות האקדמיים בישראל היא זו שבין אוניברסיטאות למכללות. הבחנה זו משקפת הן את המדיניות התקציבית של המועצה להשכלה גבוהה (המל"ג), המבדילה בבירור בין האוניברסיטאות למכללות, והן את הדימוי שהשתרש בציבור. האוניברסיטאות נתפסות כעולות על המכללות ברמתן האקדמית, ככאלה שהדגש הלימודי

23 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מדד הפריפריאליות של יישובים ושל רשויות מקומיות 2015 (2017).

24 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אפיון יחידות גיאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה הכלכלית-חברתית 2015 (2019).

שלהן עיוני יותר וכפותחות אפשרויות טובות יותר בשוק העבודה.²⁵ בעקבות יוגב נבחין בין שני סוגי אוניברסיטאות: (1) אוניברסיטת עילית; (2) אוניברסיטה ייעודית. בחלוקה זו התבסס יוגב על מאפיינים כמו תקציבי מחקר, תנובת פרסומים, שיעור הלומדים לתארים מתקדמים, מספר תחומי ההוראה ומאפיינים חברתיים כמו שיעור תלמידים מקבוצות חברתיות מוחלשות (מבוגרים, מזרחיים וערבים). אוניברסיטאות העילית הן: האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת תל אביב והטכניון. האוניברסיטאות הייעודיות הן: אוניברסיטת בן-גוריון, אוניברסיטת בראילן, אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת אריאל.²⁶

על פי המיון בחלק גדול מהמחקרים על מערכת ההשכלה בישראל,²⁷ המכללות נחלקות לארבעה סוגים: (1) מכללה מתמחה – ממוקדת בתחום אחד או במספר מוגבל של תחומים שהבולטים שבהם הם אומנויות, מחשבים, הנדסה, משפטים ומנהל עסקים; (2) מכללה פרטית – אינה מתוקצבת על ידי המל"ג, ושכר הלימוד בה גבוה יותר מאשר במוסדות האחרים; (3) מכללה אזורית – רבתתחומית בהגדרתה, אך מתרכזת על פי רוב במדעי החברה ובטכנולוגיה; (4) מכללה לחינוך – מתמקדת בהכשרת עובדי הוראה.

במחקר זה חילקנו את המכללה המתמחה לשלושה סוגים: מכללה מתמחה להנדסה, בה לומדים רוב הסטודנטים במכללות המתמחות, מכללות מתמחות ללא הנדסה ומכללות לאומניות. סוגי המוסדות הם, לפיכך: 1. אוניברסיטה עילית; 2. אוניברסיטה ייעודית; 3. מכללה כללית מתוקצבת (לרוב מכללות אזוריות); 4. מכללה כללית שאינה מתוקצבת; 5. מכללה להנדסה; 6. מכללה מקצועית שאינה מתוקצבת; 7. מכללה לאומנית; 8. מכללה לחינוך.

תחום לימודים

החלוקה הנהוגה בלמ"ס היא ל-14 תחומי לימוד: 1. מדעי הרוח הכלליים; 2. שפה, ספרות ולימודים אזוריים; 3. חינוך; 4. אומנות ואומנות שימושית; 5. מדעי החברה; 6. עסקים ומדעי הניהול; 7. משפטים; 8. רפואה; 9. מקצועות עזר רפואיים; 10. מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב; 11. מדעים פיזיקליים; 12. מדעים ביולוגיים; 13. חקלאות; 14. הנדסה ואדריכלות. שמרנו על החלוקה הזו.

4. משתנים בלתי תלויים

סטטוס כלכלי-חברתי של הפרט

הסטטוס של הפרט נקבע על פי נתוני הכנסת ההורים והשכלת הורים על פי מספר שנות הלימוד. הנתונים על הכנסת ההורים נלקחו מרשויות מס ההכנסה, והנתונים על השכלת ההורים

25 וולנסקי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 2.

26 אברהם יוגב "ריבוד האוניברסיטאות בישראל והשלכותיו על מדיניות החינוך הגבוה" סוציולוגיה ישראלית ב 481 (2000).

27 למשל איילון, לעיל ה"ש 5, בעמ' 2; SARAH GURI-ROSENBLIT, CHANGING BOUNDARIES IN ISRAELI HIGHER EDUCATION (1999).

מחקרי רגולציה ו השפעת מקום המגורים על בחירות לימודיות של סטודנטים לתואר ראשון

מנתוני הלמ"ס. בשל השוני בסולמות המדידה, לצורך קביעת הסטטוס נבנה משתנה מתוקנן המעניק משקל שווה להכנסה ולהשכלה.

הישג לימודי

ההישג הלימודי כלל את ציוני הבגרות המשוקללים ואת הציון הפסיכומטרי. ציוני הבגרות נמסרו על ידי משרד החינוך, וציוני המבחן הפסיכומטרי התקבלו מהמרכז לבחינות והערכה. בשל השוני בסולמות המדידה, לצורך קביעת ההישג הלימודי נבנה משתנה מתוקנן המעניק משקל שווה לציון הבגרות ולציון הפסיכומטרי.

מגדר

גבר או אישה.

מאפייני מקום מגורים

שני משתנים נכללו באפיון מקום המגורים: הסטטוס הכלכלי-חברתי של מקום המגורים ומידת הפריפריאליות שלו.

מאפייני מקום המגורים ששימשו כאן הם המדד הכלכלי-חברתי של היישובים משנת 2015.²⁸ ביישובים גדולים נעשה שימוש באשכול כלכלי-חברתי של אזור המגורים המתייחס לשכונה או לאזור ("אזור סטטיסטי"). שני המדדים הם מ"1 (נמוך) עד 10 (גבוה), והם קובצו למדד אחד, כאשר ביישובים גדולים נכלל האזור הסטטיסטי.

מדידת הפריפריאליות נעשתה לפי מדד הפריפריאליות של הלמ"ס לשנת 2015,²⁹ שבו סולם מ"1 פריפריאלי ועד 10 – מרכז.

5. מתודולוגיה

בנוסף לסטטיסטיקה התיאורית של המשתנים, נעזרנו בשתי פרוצדורות סטטיסטיות: 1. רגרסיה לוגיסטית מרובת קטגוריות (multinomial logistic regression) לבדיקת הקשרים בין המשתנים הבלתי-תלויים למשתנים התלויים, כלומר, השפעת משתני הרקע, משתנים כלכליים-חברתיים, משתנים השכלתיים (הישגים בבגרות ובפסיכומטרי) ויישוב מוצא (מרכז או פריפריה) על בחירות במוסד לימודים ובתחום לימודים. המשתנה התלוי, שהוא קטגוריאלי במקרה זה, עבר טרנספורמציה לערך הלוגריתמי הטבעי של הסיכוי (odd) להשתייך לקטגוריות השונות של המשתנה התלוי, או לחלופין, בלוגריתמוס של יחס הסיכויים להשתייך לקטגוריה מסוימת של המשתנה בהשוואה לקטגוריית ההשוואה.³⁰

28 מדד הפריפריאליות של יישובים ושל רשויות מקומיות 2015, לעיל ה"ש 23, בעמ' 8.
29 אפיון יחידות גיאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה הכלכלית-חברתית 2015, לעיל ה"ש 24, בעמ' 8.
30 SCOTT MENARD, APPLIED LOGISTIC REGRESSION ANALYSIS vol. 106 (2002)

2. ניתוח סמיכות (correspondence analysis) הבודק קרבה או סמיכות (association) בלוחות של התפלגות משותפת של שני משתנים קטגוריאליים. הניתוח דומה למתאם קנוני (המנתח קשרים בין שתי סדרות של משתנים) או לניתוח גורמים, אלא שכאן הוא מתבצע בין קטגוריות של משתנים, ולא בין משתנים. המטרה היא לחשוף את המבנה של מטריצת נתונים מורכבת באמצעות החלפת הנתונים המקוריים במטריצה פשוטה יותר ובלי לאבד מידע חיוני. הסמיכותיות מחושבות על פי טבלת התפלגות משותפת ומיוצגות כנקודות במרחב דרממדי או תלת־ממדי. קטגוריות עם התפלגויות משותפות דומות מופיעות כנקודות סמוכות זו לזו, ואילו קטגוריות עם התפלגויות שונות מופיעות כמרוחקות זו מזו.³¹ הניתוח הוא אקספלורטיבי, תיאורי ומבוסס על מדד הקשר χ^2 . מטרתו היא לחשוף את המבנה הפנימי של הנתונים בלי להניח הנחות מוקדמות בדבר ההתפלגות, והוא אינו כולל מבחני מובהקות.³² השתמשתי כאן בשיטה זו לצורך ניתוח האינטראקציה בין המשתנים הבלתי תלויים. הרגרסיה הלוגיסטית אומנם מאפשרת טיפול באינטראקציה הן במשתנים קטגוריאליים והן במשתנים רציפים,³³ אולם הפרשנות של אפקט האינטראקציה היא לעיתים קשה להמשגה ואולי אף לפרשנות, בעיקר כאשר המשתנים הם מרובי קטגוריות. ניתוח הסמיכות מאפשר לבדוק אינטראקציה בויקה למשתנים התלויים בצורה גרפית, הממחישה בצורה ויזואלית את הקשרים בין המשתנים ובכלל מקילה על הפרשנות. אופן יצירת המשתנים לניתוח יוסבר בצמוד לניתוחים עצמם.

ד. ממצאים

במחקר השתתפו 115,338 סטודנטים ששנת הלימודים הראשונה שלהם הייתה תשע"ט או תש"פ.

59% מתוכם נשים, 41% גברים. 77.3% יהודים, 20.4% ערבים, 2.4% מוגדרים על ידי ה"למ"ס "אחר".

הציון הפסיכומטרי הממוצע הוא 569.6, (ס.ת. = 108.7, N=69,582). ממוצע הבגרות 94.36, (ס.ת. = 10.20, N=82,631). 45.5% באים מאשכולות פריפריה 1-5, 54.5% מאשכולות 6-10, 45.2% הם מאשכולות כלכליים-חברתיים 1-5, 54.8% מאשכולות 6-10 (N=114,990). (N=114,845).

STEN ERIK CLAUSEN, APPLIED CORRESPONDENCE ANALYSIS: AN INTRODUCTION vol. 121 31
(1998).

Laura Doey & Jessica Kurta, *Correspondence Analysis Applied to Psychological Research*, 32
7 TUTORIALS IN QUANTITATIVE METHODS FOR PSYCHOLOGY 5 (2011)

JAMES JACCARD, INTERACTION EFFECTS IN LOGISTIC REGRESSION vol. 135 (2001) 33

מחקרי רגולציה ו השפעת מקום המגורים על בחירות לימודיות של סטודנטים לתואר ראשון

1. בחירת מוסדות לימוד

שבעה סוגים של מוסדות לימוד נכללו בניתוח. הלמ"ס מתייחסת לארבעה סוגים – אוניברסיטאות, מכללות מתוקצבות, מכללות שאינן מתוקצבות ומכללות להוראה. מספר המשתתפים הגדול אפשר חלוקה מפורטת יותר לשבעה סוגי מוסדות. להלן התפלגות הסטודנטים בסוגי מוסדות הלימוד:

לוח 1: התפלגות הסטודנטים בסוגי מוסדות הלימוד

סוג מוסד	מס' סטודנטים	%
אוניברסיטה עילית	19,901	17.3
אוניברסיטה ייעודית	24,535	21.3
מכללה מתוקצבת כללית	21,787	18.9
מכללה להנדסה	9,585	8.3
מכללה לאומנות	2,717	2.4
מכללה שאינה מתוקצבת כללית	16,739	14.5
מכללה שאינה מתוקצבת מקצועית	6,427	5.6
מכללה לחינוך	13,647	11.8
סה"כ	115,338	100.0

לוח 2 מציג את התפלגות הסטודנטים לפי המדדים הכלכליים-חברתיים והפריפריאליות של מקומות המגורים לפי מוסדות הלימוד.

לוח 2: מוסדות לימוד לפי מדדי פריפריה חברתית וגאוגרפית של מקום המגורים של הסטודנטים

מוסד השכלה גבוהה	ממוצע	אשכול פריפריה	מדד כלכלי-חברתי של מקום המגורים
אוניברסיטה עילית	ממוצע	6.82	5.99
	ס"ת	2.239	2.366
אוניברסיטה ייעודית	ממוצע	6.22	5.82
	ס"ת	2.214	2.192
מכללה מתוקצבת כללית	ממוצע	5.45	4.96
	ס"ת	2.136	2.233
מכללה להנדסה	ממוצע	6.55	5.30
	ס"ת	2.218	2.228
מכללה לאומנות	ממוצע	7.21	6.42
	ס"ת	2.217	2.283
מכללה שאינה מתוקצבת כללית	ממוצע	7.18	5.72
	ס"ת	2.166	2.442
מכללה שאינה מתוקצבת מקצועית	ממוצע	6.59	5.32
	ס"ת	1.950	2.149
מכללה לחינוך	ממוצע	5.51	4.75
	ס"ת	2.189	2.238
ממוצע כללי	ממוצע	6.31	5.49
	ס"ת	2.270	2.323

* ציון מתוקנן.

הלומדים במכללות לאומנות הם בעלי המאפיינים הגבוהים ביותר במדדי מקום המגורים (מרכזיות ואשכול כלכלי-חברתי). באוניברסיטאות העילית מתרכזים יותר סטודנטים מהמרכז הבאים מיישובים בעלי דירוג כלכלי-חברתי גבוה יחסית לשאר הסטודנטים. הפריפריאליים ביותר הם לומדי המכללות המתוקצבות הכלליות ולומדי החינוך. סטודנטים אלה גם באים ממקומות מגורים בעלי הדירוג הכלכלי-חברתי הנמוך ביותר יחסית לשאר מוסדות הלימוד. השפעת מקום המגורים, ההישגים הלימודיים הקודמים והסטטוס הכלכלי-חברתי האישי ושל מקום המגורים על בחירת מוסד הלימודים נבחנה באמצעות רגרסיה לוגיסטית מרובת קטגוריות בשני מודלים. המשתנה התלוי הוא מוסד הלימודים. ערכי המקדמים מציינים את השפעת המשתנה הבלתי תלוי על הלוגריתם של יחסי הסיכויים (odds ratio) של הלומדים לבחור במוסד המסוים ללמוד לעומת יחס

הסיכויים לבחור באוניברסיטת עילית. אוניברסיטת העילית נבחרה לצורך ההשוואה משום שהיא שייכת לקצה העליון של המוסדות וקל להבין את ההשוואה בינה לבין סוגי המוסדות האחרים.

במודל הראשון נכללים שלושה משתנים בלתי תלויים: (1) הישגים לימודיים קודמים (ציוני הבגרות והפסיכומטרי); (2) סטטוס כלכלי-חברתי של משפחת המוצא; (3) מגדר. משתנים אלה הם מאפיינים של הפרט, ורוב המחקרים על בחירות לימודיות עוסקים בהם. כמו כן נוספו מדדי אינטראקציות בין הסטטוס הכלכלי-חברתי האישי לבין מאפייני מקום המגורים. במודל השני נוספו המשתנים הקשורים למקום המגורים – הסטטוס הכלכלי-חברתי של מקום המגורים ומידת הפריפריאליות שלו.

ניתוח הרגרסיה הלוגיסטית (לוח 3) מראה שלהישג הלימודי אפקט שלילי מובהק בכל סוגי המוסדות, בהשוואה לאוניברסיטה העילית, כלומר יחס הסיכויים של הלומד בסוגי מוסדות אחרים לעומת יחס הסיכויים ללמוד באוניברסיטה העילית הוא נמוך. במילים פשוטות, ובהתעלם מהשפה הסטטיסטית – ההישגים הלימודיים של הסטודנטים בכל סוגי המוסדות נמוכים מאלה של הלומדים באוניברסיטאות העילית. כך גם לגבי הסטטוס הכלכלי-חברתי האישי שהוא נמוך יותר בכל המוסדות בהשוואה לאוניברסיטה עילית, מלבד המכללות לאומנות. ביחס למגדר התוצאה דומה – יחס הסיכויים של נשים לא ללמוד באוניברסיטה עילית הוא גבוה יותר בכל המוסדות, להוציא את המכללות להנדסה, או בשפה פשוטה, ביחס לאוניברסיטאות העילית, יש יותר נשים בשאר סוגי המוסדות. ייתכן שתוצאה זו של "גבריות" אוניברסיטאות העילית נובעת מהכללתו של הטכניון בשלושת המוסדות הנכללים בקטגוריה הזו. הסיכוי של נשים ללמוד במכללה להנדסה לעומת הסיכוי ללמוד באוניברסיטה עילית הוא נמוך יותר. מצב מורכב יותר הוא יחסי הסיכויים של הסטטוס הכלכלי-חברתי האישי ללמוד במוסדות שונים לעומת באוניברסיטה העילית. כאן בולטים בעיקר יחסי הסיכוי של בעלי סטטוס גבוה יותר ללמוד במכללות להנדסה ולאומנות ובמידה מסוימת גם במכללות שאינן מתוקצבות. בצד השני, יחס הסיכויים של בעל סטטוס כלכלי-חברתי נמוך ללמוד באוניברסיטה עילית לעומת ללמוד במכללות הכלליות המתוקצבות ושאינן מתוקצבות הוא נמוך.

מחקרי רגולציה ו השפעת מקום המגורים על בחירות לימודיות של סטודנטים לתואר ראשון

לוח 3: השפעת הישגים קודמים, סטטוס כלכלי-חברתי, מגדר ומאפייני מקום מגורים על בחירת מוסד לימודים (רגרסיה לוגיסטית מרובת קטגוריות)

מכללה לאומנות		מכללה להנדסה		מכללה מתוקצבת		אוני' ייעודית		
2	1	2	1	2	1	2	1	
מודל								
סטטוס אישי								
.21	.18	.25	.29	-.11	-.12	.06	.13	
הישג לימודי								
-2.08	-2.00	-2.05	-2.04	-2.50	-2.52	-1.36	-1.36	
מגדר (אישה)								
-.56	-.54	.80	.78	-.36	-.36	-.06	-.07	
סטטוס אישי* סטטוס מקום מגורים (אינטראקציה)								
-.017	-.018	-0.52	-.054	-.018	-.016	-.012	-.011	
סטטוס אישי* פריפריאליות (אינטראקציה)								
-.005	.004	-.006	-.016	-.023	-.013	-.001	-.016	
פריפריאליות								
-.08		-.05		-.17		-.08		
סטטוס מקום מגורים								
.11		-.06		-.06		-.04		
קבוע								
-2.94	-1.64	.15	-.485	2.00	.591	1.76	.99	

המשך לוח 3

מכללה לחינוך		מכללה מקצועית		מכללה שאינה מתוקצבת		
2	1	2	1	2	1	
מודל						
סטטוס אישי						
.03	-.12	.13	.17	-.24	-.09	
הישג לימודי						
-2.61	-2.65	-3.35	-3.35	-2.44	-2.38	
מגדר (אישה)						
-1.35	-1.38	-.46	-.50	-.047	-.040	
סטטוס אישי* סטטוס מקום מגורים (אינטראקציה)						
-.03	-.021	-.025	-.018	0.27	.01	
סטטוס* פריפריאליות (אינטראקציה)						
.02	.018	.057	-.04	.004	.003	
פריפריאליות						
-.14		0.57		.11		
סטטוס מקום מגורים						
-.23		-.18		.06		
קבוע						
2.24	.11	-1.00	-1.65	-1.35	-.21	

מודל 1: Pseudo R2 (Cox & Snell)=.38, Chi2=25772 (df=21) p=.000
 מודל 2: Pseudo R2 (Cox & Snell)=.42, Chi2=28756 (df=49) p=.000

הוספת מאפייני מקום המגורים במודל השני מעלה אומנם רק במעט יחסית את השונות המוסברת (מ².38 ל².42), אולם משנה את החשיבות היחסית של חלק מהמשתנים. הערכים של ההישג הלימודי והמגדר כמעט שאינם משתנים, כלומר הוספת מאפייני מקום המגורים אינה משפיעה עליהם. הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט משתנה כאשר מוסיפים את מאפייני מקום המגורים למודל. ההשפעה של הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט על יחסי הסיכויים ללמוד באחד ממוסדות הלימוד לעומת הסיכוי ללמוד באוניברסיטה העילית נחלשת בשלושה סוגי מוסדות (אוניברסיטה ייעודית, מכללה שאינה מתוקצבת ומכללה מקצועית). יחסי הסיכויים של הלומדים אומנות וחינוך להיות בעל סטטוס גבוה יותר עולים כאשר מפקחים על מאפייני מקום המגורים. המגמה אומנם מעורבת, אולם ברור שיש השפעה למאפייני מקום המגורים על הסטטוס הכלכלי-חברתי בבחירת מוסד הלימודים.

כאשר בודקים במודל השני את המקדמים של הסטטוס הכלכלי-חברתי של מקום המגורים לעומת המקדמים של מידת הפריפריאליות, נראה כי בארבעה מוסדות לימוד (מתוך שבעה) המקדמים של מידת הפריפריאליות משמעותיים יותר, באחד הם דומים ובשניים (מכללה לחינוך ומכללה לאומנות) הם משמעותיים פחות. כלומר, ניתן להסיק כי מידת ההשפעה של המדד הפריפריאלי על יחסי הסיכויים בבחירת סוג מוסד הלימודים גדולה יותר מזו של המדד הכלכלי-חברתי של מקום המגורים. יש גם הבדלים במקדמי האינטראקציות בין המודל הראשון לשני, ואלה קשים לפרשנות. לכן אנו מציגים את ניתוח הסמיכות, המציג בצורה גרפית את ההשפעה המשולבת של מאפייני המקום, ההישג הלימודי והסטטוס הכלכלי-חברתי האישי על דפוסי הבחירה. הניתוח מטפל במשתנים קטגוריאליים בלבד, ולכן יצרנו בשלב הראשון משתנה עם ארבע קבוצות מובחנות:

1. בעלי סטטוס כלכלי-חברתי נמוך (מתחת לממוצע של האוכלוסייה) שמקום המגורים שלהם אף הוא בעל סטטוס כלכלי-חברתי נמוך (בחמשת העשירונים הנמוכים)
2. בעלי סטטוס כלכלי-חברתי נמוך שמקום המגורים שלהם הוא בעל סטטוס כלכלי-חברתי גבוה (בחמשת העשירונים העליונים)
3. בעלי סטטוס כלכלי-חברתי גבוה שמקום המגורים שלהם הוא בעל סטטוס כלכלי-חברתי נמוך (בחמשת העשירונים הנמוכים)
4. בעלי סטטוס כלכלי-חברתי גבוה (מעל לממוצע של האוכלוסייה) שמקום המגורים שלהם אף הוא בעל סטטוס כלכלי-חברתי גבוה (בחמשת העשירונים העליונים)

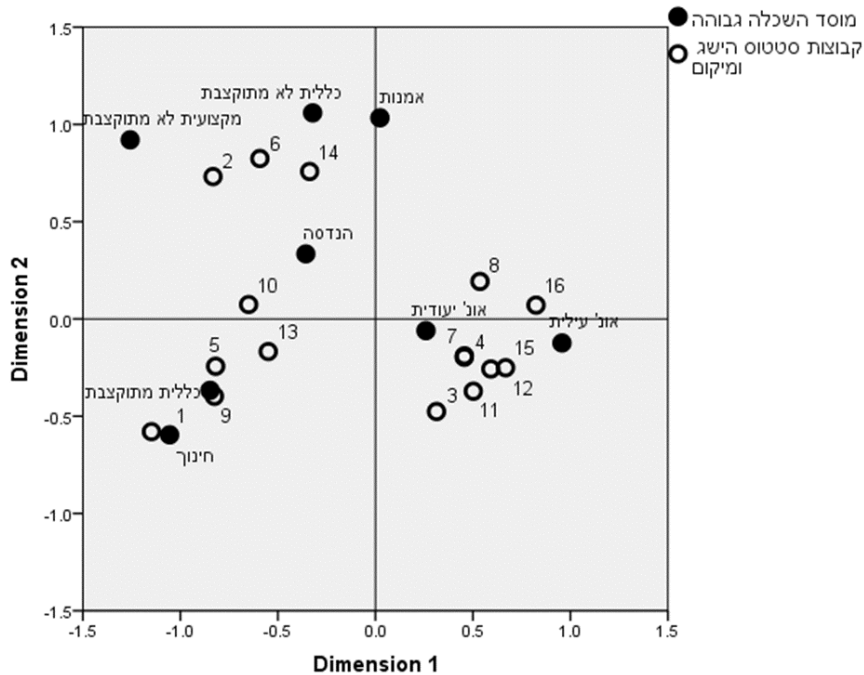
בשלב השני יצרנו משתנה נוסף, שבו כל אחת מארבע הקבוצות חולקה לשתי קבוצות לפי ההישג הלימודי (מעל ומתחת לממוצע) וקבוצות אלה חולקו שוב לפי המיקום הפריפריאלי: פריפריה – חמשת העשירונים הנמוכים, ומרכז, חמשת העשירונים הגבוהים. המשתנה החדש מורכב משילוב של קטגוריות דיכוטומיות של: (1) הישגים קודמים; (2) סטטוס כלכלי-חברתי אישי; (3) סטטוס של מקום מגורים; (4) מידת פריפריאליות של מקום המגורים. צירוף השילובים מביא ל-16 קבוצות לפי הפירוט הבא:

N	פריפריאליות	הישג לימודי	סטטוס מקום מגורים	סטטוס אישי	
6,640	פריפריה	נמוך	נמוך	נמוך	1
2,247	מרכז	נמוך	נמוך	נמוך	2
3,260	פריפריה	גבוה	נמוך	נמוך	3
1,304	מרכז	גבוה	נמוך	נמוך	4
2,188	פריפריה	נמוך	גבוה	נמוך	5
3,891	מרכז	נמוך	גבוה	נמוך	6
1,246	פריפריה	גבוה	גבוה	נמוך	7
3,315	מרכז	גבוה	גבוה	נמוך	8
1,828	פריפריה	נמוך	נמוך	גבוה	9
846	מרכז	נמוך	נמוך	גבוה	10
2,584	פריפריה	גבוה	נמוך	גבוה	11
1,451	מרכז	גבוה	נמוך	גבוה	12
2,485	פריפריה	נמוך	גבוה	גבוה	13
4,530	מרכז	נמוך	גבוה	גבוה	14
4,074	פריפריה	גבוה	גבוה	גבוה	15
11,505	מרכז	גבוה	גבוה	גבוה	16

מפת הסמיכות בין הקבוצות לבין סוג מוסד הלימודים מוצגת באיור 1. האיור מציג שני ממדים המתקבלים מניתוח המרחקים בין הנקודות. כל נקודה מייצגת קטגוריה של המשתנה הנכלל בניתוח. המרחק בין הנקודות לכל משתנה נקבע על פי השכיחות היחסית של הקטגוריה. המרחק מחושב באמצעות הסטטיסטי χ^2 , כך שיש שקלול של המרחק לפי שכיחות התצפיות. קטגוריות עם מספר תצפיות מועט תורמות למרחק רב יותר בין הנקודות. בשולי האיור מוצגת גם האינרציה, שבמונחים המקובלים בניתוח סמיכות היא למעשה השונות המוסברת. ניתוח הסמיכות מאפשר לראות באיור 1 את ההעדפות של כל קבוצה בבחירת מוסד הלימוד.

בחלק השמאלי של המפה מצויות המכללות, ובחלק הימני האוניברסיטאות. המוסדות מסודרים כך שבקצה השמאלי נמצאות המכללות לחינוך והמכללות שאינן מתוקצבות המקצועיות, לאחר מכן המכללות המתוקצבות הכלליות, המכללות שאינן מתוקצבות הכלליות והמכללות להנדסה, ובהמשך המכללות לאומנות, האוניברסיטאות הייעודיות ואוניברסיטאות העילית. כאשר בודקים את מיקום קבוצות הסטודנטים סביב המוסדות, נראה פיזור של הקבוצות סביב המכללות השונות, בעוד סביב האוניברסיטאות יש התקבצות צפופה יותר. שמונה קבוצות נמצאות מצד שמאל של המפה, צד המכללות, והמשותף לכולן הוא ההישג הלימודי שהוא מתחת לממוצע. המשותף לשמונה הקבוצות בצד ימין של המפה, צד האוניברסיטאות, הוא הישג לימודי מעל הממוצע.

איור 1: ניתוח סמיכות של בחירת מוסד לימודים על פי מאפיינים אישיים ומקום המגורים

Inertia=.36

המשמעות היא כי ההישג הלימודי הוא המאפיין המרכזי בבחירת מוסד הלימודים, המאפיין השני שנמצא לפי ניתוח הסמיכות הוא הפריפריאליות. בצד שמאל, בחלק התחתון של המפה, כל הקבוצות הפריפריאליות סמוכות יחסית זו לזו וסמוכות למכללה המתקצבת הכללית ולמכללות לחינוך. בחלק העליון של הצד השמאלי נמצאות כל הקבוצות בעלות ההישגים הנמוכים מהמרכז, הקרובות יותר למכללות שאינן מתוקצבות. בצד ימין של המפה הבחירה על פי מרכז-פריפריה פחות בולטת, אם כי כל הקבוצות הפריפריאליות נמצאות מתחת לקבוצות מהמרכז כאשר שאר המאפיינים שווים. מכאן ניתן להסיק כי הבחירה בין אוניברסיטה למכללה קשורה להישג הלימודי, וכי הפריפריאליות משפיעה על סטודנטים בעלי הישגים הנמוכים ומשפיעה פחות על בעלי ההישגים הגבוהים. בעלי ההישגים הנמוכים מהפריפריה מעדיפים ללמוד במכללות מתוקצבות כלליות או במכללות לחינוך, וסטודנטים מהמרכז נוטים יותר לבחור מכללות שאינן מתוקצבות מסוגים שונים. בעלי הישגים גבוהים בוחרים יותר באוניברסיטאות, ללא הבחנה ברורה בין מרכז לפריפריה או סטטוס כלכלי-חברתי של מקום המגורים.

2. בחירת תחומי לימוד

החלוקה לתחומי לימוד נעשתה, כאמור, על פי החלוקה המקובלת בלמ"ס. לוח 4 מציג את התפלגות הסטודנטים לפי תחומי הלימוד.

לוח 4: התפלגות הסטודנטים לפי תחומי לימוד

3.4	3,962	מדעי הרוח
1.4	1,574	שפה, ספרות, לימודים אזוריים
16.1	18,574	חינוך
3.5	4,045	אומנות ואומנות שימושית
19.1	22,027	מדעי החברה
12.3	14,234	עסקים ומדעי הניהול
6.0	6,889	משפטים
1.1	1,219	רפואה
6.4	7,426	מקצועות עזר רפואיים
9.6	11,033	מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב
1.5	1,691	מדעים פיזיקליים
3.1	3,570	מדעים ביולוגיים
.5	562	חקלאות
16.0	18,502	הנדסה ואדריכלות
100.0	115,308	סה"כ

לוח 5 מציג את המדדים הכלכליים-חברתיים והפריפריאליות לפי תחומי הלימוד. הסטודנטים לרפואה באים ממקומות המגורים בעלי המדד הכלכלי-חברתי הגבוה ביותר מכלל הסטודנטים וגם ממקומות מגורים מרכזיים מבחינה גאוגרפית. בקצה השני נמצא את הסטודנטים לחינוך המגיעים ממקומות מגורים פריפריאליים ובעלי מדד כלכלי-חברתי נמוך יחסית לשאר הסטודנטים.

לוח 5 : תחומי לימוד לפי מדדי פריפריה חברתית וגאוגרפית של מקום המגורים של הסטודנטים

תחום לימודים	מדד כלכלי-חברתי של היישוב	אשכול פריפריה		
			ממוצע	ס"ת
מדעי הרוח	5.94	5.98	ממוצע	
	2.312	2.289	ס"ת	
שפה, ספרות, לימודים אזוריים	5.65	6.45	ממוצע	
	2.533	2.330	ס"ת	
חינוך	4.70	5.71	ממוצע	
	2.412	2.247	ס"ת	
אומנות ואומנות שימושית	6.50	6.75	ממוצע	
	2.309	2.386	ס"ת	
מדעי החברה	5.91	6.26	ממוצע	
	2.344	2.301	ס"ת	
עסקים ומדעי הניהול	5.40	6.54	ממוצע	
	2.417	2.192	ס"ת	
משפטים	5.91	6.69	ממוצע	
	2.365	2.254	ס"ת	
רפואה	6.93	6.88	ממוצע	
	2.105	2.267	ס"ת	
מקצועות עזר רפואיים	5.00	6.14	ממוצע	
	2.443	2.204	ס"ת	
מתמטיקה, סטטיסטיקה ומדעי המחשב	6.25	6.89	ממוצע	
	2.306	2.172	ס"ת	
מדעים פיזיקליים	6.57	6.74	ממוצע	
	2.256	2.281	ס"ת	
מדעים ביולוגיים	5.99	6.53	ממוצע	
	2.475	2.337	ס"ת	
חקלאות	6.58	6.44	ממוצע	
	1.970	2.312	ס"ת	
הנדסה ואדריכלות	6.02	6.19	ממוצע	
	2.270	2.174	ס"ת	
סה"כ	5.69	6.31	ממוצע	
	2.422	2.270	ס"ת	

השפעת מקום המגורים, ההישגים הלימודיים הקודמים והסטטוס הכלכלי-חברתי האישי ושל מקום המגורים על בחירת תחום הלימודים נבחנה באמצעות רגרסיה לוגיסטית מרובת קטגוריות בשני מודלים. בדומה להליך שנעשה בבחירת מוסד הלימודים, גם כאן מוצגים שני מודלים: במודל הראשון נכללים שלושה משתנים בלתי תלויים: (1) הישגים לימודיים קודמים (ציוני הבגרות והפסיכומטרי); (2) סטטוס כלכלי-חברתי של משפחת המוצא; (3) מגדר. כמו כן נבדקת האינטראקציה בין הסטטוס האישי לסטטוס מקום המגורים, ובין הסטטוס האישי

למידת הפריפריאליות. במודל השני נוספו המשתנים הקשורים למקום המגורים – הסטטוס הכלכלי-חברתי של מקום המגורים ומידת הפריפריאליות שלו. כבסיס השוואה נבחרו מדעי הרוח. לוח 6, המציג את מקדמי הרגרסיה, מראה כבמודל הראשון כי עלייה בסטטוס הכלכלי-חברתי מגדילה את יחס הסיכויים ללמוד בכל תחומי הלימוד בהשוואה למדעי הרוח. יוצא מכלל זה החינוך, בו יחס הסיכויים ללמוד מדעי הרוח לעומת ללמוד חינוך עולה עם העלייה בסטטוס.

ביחס להישג הלימודי התמונה מורכבת יותר. עלייה בהישג הלימודי מפחיתה את הסיכוי לבחור במדעי הרוח ברוב תחומי הלימוד ומעלה את הסיכוי ללמוד מדעי הרוח לעומת הסיכוי ללמוד מנהל עסקים וחינוך.

מקדמי האינטראקציה הם נמוכים למדי, כמעט זניחים, וזאת בשונה מהמצב ביחס לבחירת סוג מוסד הלימודים, בו המקדמים היו גבוהים יותר.

לוח 6: השפעות הישגים לימודיים קודמים, סטטוס כלכלי-חברתי ויישוב מגורים על בחירת תחום לימודים (מודל רגרסיה לוגיסטית מרובת קטגוריות)

חינוך		שפה, ספרות		רפואה			
2	1	2	1	2	1		
מודל							
.10	-.10	.14	.07	.14	.03	סטטוס אישי	
-.37	-.42	.68	.68	4.48	4.43	הישג לימודי	
-1.57	-1.59	-.59	-.61	-.14	-.13	מגדר (אישה)	
-.01	-.00	-.00	-.00	-.00	.00	סטטוס אישי* סטטוס מקום מגורים (אינטראקציה)	
-.01	.00	-.02	-.01	-.02	-.01	סטטוס אישי* פריפריאליות (אינטראקציה)	
-.02		.04		.04		פריפריאליות (מרכז)	
-.23		-.14		.05		סטטוס מקום מגורים	
3.14	1.75	.29	-.82	-4.53	-3.9	קבוע	

משפטים		עסקים		מדעי החברה		אומנות			
2	1	2	1	2	1	2	1		
מודל									
.14	.10	.07	.04	.02	.01	.10	.09	סטטוס אישי	
.25	.26	-.50	-.50	.11	.11	-.09	-.08	הישג לימודי	
-.35	-.35	-.36	-.37	-.72	-.72	-.87	-.87	מגדר (אישה)	
-.00	-.00	.00	.00	.00	.00	-.00	-.01	סטטוס אישי* סטטוס מקום מגורים (אינטראקציה)	
-.02	-.01	-.02	-.02	-.00	-.00	-.00	-.00	סטטוס אישי* פריפריאליות (אינטראקציה)	
.09		.09		.02		.04		פריפריאליות (מרכז)	
-.02		-.09		-.02		-.01		סטטוס מקום מגורים	
.27	.71	1.14	1.19	2.20	2.21	-.13	.09	קבוע	

מדעים פניוקליים		מדעי המחשב		עזר רפואי		
2	1	2	1	2	1	
מודל						
.11	.05	.08	-.01	.16	.06	סטטוס אישי
1.76	1.76	1.52	1.52	.63	.62	הישג לימודי
.50	.50	.83	.83	-1.36	-1.38	מגדר (אישה)
.00	.00	.00	-.00	-.00	-.00	סטטוס אישי* סטטוס מקום מגורים (אינטראקציה)
-.03	-.02	-.03	-.01	-.03	-.03	סטטוס אישי* פריפריאליות (אינטראקציה)
.05		.12		.02		פריפריאליות (מרכז)
-.03		-.04		-.17		סטטוס מקום מגורים
-1.40	-1.22	.18	.67	2.54	1.68	קבוע

הנדסה		חקלאות		מדעים ביולוגיים		
2	1	2	1	2	1	
מודל						
.13	.14	.47	.36	.12	.06	סטטוס אישי
.95	.93	.72	.74	1.35	1.35	הישג לימודי
.68	.68	-.21	-.19	-.62	-.62	מגדר (אישה)
-.01	-.00	-.04	-.02	-.00	-.00	סטטוס אישי* סטטוס מקום מגורים (אינטראקציה)
-.02	-.03	-.03	-.03	-.02	-.01	סטטוס אישי* פריפריאליות (אינטראקציה)
-.04		.02		.06		פריפריאליות (מרכז)
-.00		.10		-.07		סטטוס מקום מגורים
1.88	1.62	2.05	-1.29	.55	.49	קבוע

מודל 1: $Pseudo R^2$ (Cox & Snell) = .34 ; $211=220361$, $Chi^2 = 22385$ (df=65) $p=.000$
 מודל 2: $Pseudo R^2$ (Cox & Snell) = .37 ; $211= 218504$, $Chi^2 = 24242$. (df=91) $p=.000$

המודל השני, המוסיף את מאפייני מקום המגורים, מעלה במקצת את השונות המוסברת, אולם החשוב הוא כי הוספת משתנים אלה מחזקת את השפעת הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט. עלייה בסטטוס האישי מחזקת את הסיכוי ללמוד מדעי הרוח לעומת הסיכוי ללמוד בשאר תחומי הלימוד. כמעט שאין שינוי במקדמים של ההישג הלימודי והמגדר, כלומר הם אינם מושפעים ממאפייני מקום המגורים. יחס הסיכויים ללמוד מדעי הרוח לעומת שאר תחומי הלימוד עולה ככל שמקום המגורים יותר מרכזי, והיפוכו של דבר בקשר למדד הכלכלי-חברתי – יחס הסיכויים יורד עם העלייה בסטטוס הזה.

כדי להבין טוב יותר את המשמעות של הממצאים האלה, נסתייע שוב בניתוח סמיכות ההשפעה המשולבת של מאפייני המקום, ההישג הלימודי והסטטוס הכלכלי-חברתי האישי על דפוסי הבחירה המוצגת באיור 2.

מבחינת מקצועות הלימוד, בצד השמאלי נמצא את החינוך בחלק התחתון, ובחלק העליון עסקים, מדעי החברה והרוח ואומנות. בצד ימין נמצאים רפואה ומדעים ביולוגיים ופיזיקליים ובחלק העליון – חקלאות. בתווך בין צד שמאל לצד ימין נמצאים כמה תחומי לימוד – בחלק התחתון שפה, ספרות ולימודים אזוריים וכן מקצועות עזר רפואי; בחלק העליון – משפטים. בין החלק התחתון לעליון נמצא את ההנדסה והמתמטיקה. באופן כללי, בצד שמאל נמצאים

תחומי הלימוד שספ הכניסה אליהם מבחינת הישגים לימודיים נמוך יותר מאשר תחומי הלימוד בצד ימין.

בחלק התחתון השמאלי, בסמוך לחינוך, נמצאות הקבוצות 1-2, 9-10. המשותף לארבע הקבוצות – סטטוס נמוך של מקום המגורים והישגים אישיים נמוכים. בכל צמד, קבוצה אחת היא מהפריפריה, והשנייה מהמרכז. הפריפריה אינה מהווה גורם מבודל. ההבדל בין קבוצות 1-2 לבין קבוצות 9-10 הוא בסטטוס האישי, וקבוצות אלה סמוכות זו לזו, כך שההבדל בסטטוס אינו משפיע על הבחירה. אם כך, מה שקובע את הבחירה של בעלי ציונים נמוכים אלה הוא האשכול של מקום המגורים. בחלק העליון השמאלי נמצא את הקבוצות 5-6, 13-14, הסמוכות למדעי החברה, הרוח, אומנות ומנהל עסקים. גם כאן מדובר בקבוצות בעלות הישג לימודי נמוך וסטטוס גבוה של מקום המגורים בפריפריה ובמרכז. לקבוצות 5-6 סטטוס אישי נמוך, ולקבוצות 13-14 סטטוס אישי גבוה. מידת הסמיכות היא גם כאן בעיקר על פי אשכול מקום המגורים. על פי המרחקים בין קבוצה 5 (הפריפריאלית) ל-6 (מרכז) ו-13 (פריפריה) ל-14 (מרכז), יש כאן השפעה של המיקום הגאוגרפי. בעלי הסטטוס הגבוה מהמרכז סמוכים יותר לאומנות ומדעי הרוח, ואילו מהפריפריה – למדעי החברה. לסיכום חלק זה, ניתן לומר כי בקרב בעלי הישגים לימודיים נמוכים, הסטטוס של מקום המגורים הוא המשפיע על בחירת תחום הלימודים.

נעבור כעת לעיין בצד הימני של המפה. בחלק התחתון נמצא את הקבוצות 3-4, 11-12 בסמיכות רבה. ארבע קבוצות אלה הן בעלות הישגים לימודיים גבוהים שמקום מגוריהן בעל סטטוס נמוך. שתי הקבוצות הן בעלות סטטוס אישי גבוה, שתיים בעלות סטטוס אישי נמוך, שתיים מהמרכז, שתיים מהפריפריה. הבחירה שלהן קרובה וסמוכה בעיקר לתחומי העזר הרפואי. באופן דומה, בצד הימני הנמוך, בסמוך למכללה לחינוך, נמצא סטודנטים בעלי הישגים לימודיים נמוכים ומקום מגורים עם דירוג כלכלי-חברתי נמוך, ללא קשר למידת הפריפריאליות ולסטטוס הכלכלי-חברתי האישי. אפשר גם כאן להסיק כי הסטטוס של מקום המגורים משפיע יותר מאשר הסטטוס האישי, ולמקום המגורים, במרכז או בפריפריה, אין השפעה רבה על הבחירה הלימודית. בחלק העליון של צד שמאל נמצא בסמיכות את הקבוצות 7-8, 15-16. קבוצות אלה הן בעלות הישגים לימודיים גבוהים וסטטוס גבוה של מקום המגורים. שתיים מהפריפריה, שתיים מהמרכז. שתי הקבוצות הן בעלות סטטוס אישי נמוך, ושתיים בעלות סטטוס אישי גבוה. הן דומות מאוד בבחירתן וסמוכות לתחומי ההנדסה, המחשבים והמתמטיקה. גם במקרה זה, למידת הפריפריאליות ולסטטוס הכלכלי-חברתי האישי השפעה פחותה. זה גם המצב בחלק העליון, בצד השמאלי של המפה, קבוצות 5-6, 13-14. המשותף לארבע הקבוצות – מיקום גבוה של המדד הכלכלי-חברתי של מקום המגורים והישג לימודי נמוך. הן שונות בסטטוס הכלכלי-חברתי האישי ובמידת הפריפריאליות של מקום המגורים. ראוי לציין כי בכל הזוגות, הקבוצה הפריפריאלית אומנם קרובה לקבוצה מהמרכז, אולם נמצאת במיקום נמוך יותר.

בבחירת תחום הלימודים אנו רואים השפעה של מאפייני מקום המגורים בהקשר הכלכלי-חברתי יותר מאשר בהקשר של מידת הפריפריאליות הגאוגרפית, וגם ההשפעה של הסטטוס הכלכלי-חברתי האישי אינה מבודלת במידה רבה את בחירת תחום הלימודים.

להשפעתו על ההישגים הלימודיים. האפקט של מקום המגורים נבדק על ידי שני מאפיינים: מידת הפריפריאליות והאשכול הכלכלי-חברתי. הבחירה הלימודית כוללת בחירה כפולה – בסוג מוסד הלימודים ובתחום הלימודים. הממצאים, המבוססים על אוכלוסיית כל הסטודנטים של שנה א' בשנים תשס"ט ותש"פ, מראים כי יש השפעה ישירה של מקום המגורים הן בבחירת מוסד הלימודים והן בבחירת תחום הלימודים. מלבד ההשפעה הישירה, מקום המגורים מתערב גם במידת ההשפעה של הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט על הבחירות הלימודיות. ההשפעה היא מורכבת – בהקשר של מוסד הלימודים, מאפייני המקום מפחיתים בדרך כלל את ההשפעה של הסטטוס הכלכלי-חברתי האישי, ואילו לגבי בחירת תחום לימודים, מאפייני מקום המגורים מגדילים את השפעת הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט.

ההשפעה של מקום המגורים מרמזת על כך שהוא יוצר "הביטוס" משותף לתושבי מקום המגורים.³⁵ השפעת הגורמים המקומיים יוצרת "תחושת מקום" ובידול חברתי בין סוגי מקומות מגורים.³⁶ בידול זה חוצה את גבולות הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט. מקום המגורים אינו רק מקום פיזי. זהו מקום חברתי שבו מופנמים דימויים, תפיסות, נטיות והתנהגויות שהופכות לפרקטיקה שלפיה נוהגים. מי שגדל ביישוב מסוים, או בשכונה מסוימת, ולומד בבית ספר מסוים הנמצא במקום המגורים מאמץ את ההביטוס של המקום.³⁷ ההביטוס המקומי משפיע יותר מאשר הסטטוס הכלכלי-חברתי של משפחת המוצא, לפחות בכל הנוגע לבחירות לימודיות. יש לסייג אמירה זו משתי סיבות – האחת, שהמחקר עוסק בהתנהגות (בחירה לימודית), אולם אינו כולל שאלות היכולות להצביע על קיומו של הביטוס, מלבד הסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט ושל מקום מגוריו. אין מדידה ישירה של ההביטוס. הסיבה הנוספת היא כי בעלי הישגים גבוהים מושפעים פחות מבעלי הישגים נמוכים, לפחות בבחירת סוג מוסד הלימודים, כך שיש לשער השפעה דיפרנציאלית או עוצמה שונה של ההביטוס על פי מאפיינים אישיים. הנתונים של מחקר זה אינם מאפשרים בדיקת השערה כזו. ההסבר של ההביטוס זקוק אם כך לבחינה נוספת. ייתכן כי פועלים כאן גורמים נוספים, שלא נבדקו במחקר זה, כגון קרבה למוסד לימודים, מוצא אתני וגורמים תרבותיים.

כיצד משפיע מקום המגורים על הבחירות הלימודיות? כאן יש להבחין בין הבחירה בסוג מוסד הלימודים לבין הבחירה בתחום הלימודים. בעלי הישגים הנמוכים יותר יבחרו במכללות. הבידול יהיה בסוג המכללות שבהן יבחרו בעלי הישגים הנמוכים. הבחירה שונה בין סטודנטים מהמרכז לבין סטודנטים מהפריפריה. סטודנטים מהמרכז יבחרו יותר במכללות שאינן מתוקצבות. סטודנטים מהפריפריה יבחרו יותר במכללות מתוקצבות או מכללות לחינוך. ייתכן כי הדבר קשור בנגישות של המכללות המתוקצבות, הנמצאות בפריפריה יותר מאשר המכללות שאינן מתוקצבות. אפשר היה לשער כי הבחירה נובעת מהסטטוס הכלכלי-חברתי האישי. הלימודים בקרבת מקום המגורים זולים יותר מאשר מעבר למקום לימודים מרוחק, וסטודנטים מהפריפריה הם לרוב בעלי יכולות כלכליות נמוכות יותר. אלא שהבחירה במכללות

Murdock, לעיל ה"ש 11. 35

Shamai, לעיל ה"ש 9. 36

Cristina Costa & Mark Murphy, *Bourdieu and the Application of Habitus Across the Social Sciences*, BOURDIEU, HABITUS AND SOCIAL RESEARCH 3 (2015) 37

מתקצבות חלה גם על סטודנטים מהפריפריה בעלי סטטוס כלכלי-חברתי גבוה. מדוע גם הם בוחרים כך? נראה כי התשובה היא בהיטוס של מקום המגורים הפריפריאלי, שרובו כאמור באשכולות הכלכליים-חברתיים הנמוכים. הבידול בין מרכז לפריפריה משפיע אך במעט על מי שהישגיו גבוהים, ללא קשר לסטטוס הכלכלי-חברתי. בעלי הישגים לימודיים גבוהים מנתבים את עצמם אל המוסדות היוקרתיים יותר, ללא קשר חזק למאפייני מקום המגורים או לסטטוס הכלכלי-חברתי האישי שלהם.

המצב שונה כאשר בוחרים את בחירות תחומי הלימוד. המאפיינים הכלכליים-חברתיים של מקום המגורים הם המבחינים בין הבחירות בתחומי הלימוד. סטודנטים בעלי הישגים לימודיים נמוכים הבאים ממקומות מגורים הנמצאים באשכול כלכלי-חברתי נמוך ייתו יותר לבחור בחינוך או במדעי החברה, ללא קשר למידת הפריפריאליות של מקום המגורים או לסטטוס האישי. בעלי הישגים נמוכים הגרים במקומות הנמצאים באשכול כלכלי-חברתי גבוה יותר יבחרו תחומי לימוד שונים – מדעי הרוח, אומנות. סטודנטים בעלי הישגים גבוהים וסטטוס גבוה של מקום המגורים יעדיפו ללמוד תחומים שסף הכניסה אליהם גבוה, אולם אינם בהכרח מבטיחים מקצוע המאפשר כניסה מהירה לשוק העבודה, כמו לימודים ביולוגיים ופיזיקליים. סטודנטים בעלי הישגים לימודיים גבוהים וסטטוס נמוך של מקום המגורים יבחרו יותר בתחומי לימוד שסף הכניסה אליהם גבוה יותר, אולם מבטיחים כניסה מהירה לשוק העבודה, כגון לימודי עזר רפואיים, וזאת ללא קשר למידת הפריפריאליות או לסטטוס האישי. ממצאים אלה מחזקים ממצאים של מחקרים אחרים, שמצאו כי בני השכבות החלשות נוטים לבחור תחומי לימוד יוקרתיים הקשורים לשוק העבודה.³⁸ המחקר הזה מחדד את ההבחנה לגבי השכבות החלשות – השכבות מיישובים חלשים, ללא קשר הדוק למצבן הכלכלי-חברתי האישי.

אפשר לסכם בהכללה כי בחירת מוסד הלימודים קשורה למיקום הגאוגרפי של מקום המגורים יותר מאשר לסטטוס האישי או האשכול החברתי של מקום המגורים. בחירת תחום הלימודים קשורה יותר לאשכול הכלכלי-חברתי של היישוב מאשר למיקומו הגאוגרפי או הסטטוס הכלכלי-חברתי האישי. נחזור לשאלות ששאלנו בתחילת דרכנו – האם סטודנטים בעלי הישגים לימודיים דומים במקומות מגורים שונים יבחרו מוסד לימודים דומה ותחום לימודים דומה? האם סטודנטים בעלי סטטוס כלכלי-חברתי דומה במקומות מגורים שונים יבחרו מוסד לימודים דומה ותחום לימודים דומה? התשובה לשאלות אלה משולבת. סטודנטים בעלי מאפיינים אישיים דומים יבחרו בסוג מוסד הלימודים על פי הישגיהם הלימודיים ועל פי מידת הפריפריאליות של מקום המגורים. הם יבחרו תחום לימודים על פי הישגיהם הלימודיים והאשכול הכלכלי-חברתי של מקום המגורים. השפעה של מאפייני מקום המגורים בולטת יותר אצל סטודנטים שהישגיהם הלימודיים נמוכים יחסית. סטודנטים בעלי הישגים גבוהים ימצאו את עצמם לרוב באוניברסיטאות, אולם ייבדלו במידת מה בתחומי הלימוד שאותם הם לומדים. סטודנטים עם הישגים לימודיים נמוכים ימצאו את עצמם לומדים במוסדות לימוד שונים על פי

מידת הפריפריאליות של מקום מגוריהם, אולם ילמדו מקצועות דומים על פי האשכול הכלכלי-חברתי של מקום מגוריהם. במערכת של בחירה משולבת – של מוסד לימודים ושל תחום לימודים בתוך מוסד הלימודים – קיימת המרה של מוסד ותחום על פי מאפייני הפרט (הישגים לימודיים וסטטוס כלכלי-חברתי) ומדדי יישוב המגורים.

כאשר בחירות לימודיות מוסברות על פי משאבי הפרט, הפתרון הוא ברמת הפרט, בעיקר שיפור ההישגים הלימודיים או שיפור בסטטוס הכלכלי-חברתי של הפרט. ממצאי המחקר מראים כי שיפור הישגים לימודיים יכול להביא לשינוי בבחירת מוסד הלימודים, אולם שיפור המצב הכלכלי-חברתי של הפרט אינו משנה את דפוסי הבחירה. התייחסות ליישוב או מקום המגורים כחידת ניתוח בעלת השפעה על הבחירות הלימודיות מחייבת חשיבה מחודשת, וייתכן שיכולה להביא לגישה אחרת של תכנון או קביעת מדיניות. שינוי אשכול כלכלי-חברתי של יישוב הוא תהליך ממושך ושינוי תמיד אפשרי, אולם שינוי הדימוי העצמי או ההביטוס של מקום המגורים במטרה לחזק או לשנות את דפוס הבחירה האופייני נראה כתהליך אפשרי לטווח הבינוני.

מחקר זה מבסס את הטענה כי למקום המגורים יש השפעה ייחודית, שחורגת מההסבר ברמת הפרט ומשאביו האישיים. יש צורך בהמשך המחקר כדי לבדוק מאפיינים נוספים של מקום המגורים שלא נבדקו כאן. היישובים בישראל מאופיינים בחלקם בהפרדה בין קבוצות אוכלוסיות שונות על בסיס אתני, דתי או עדתי. ביישובים רבים גרים רק או בעיקר ערבים או דרוזים; הברדואים והצ'רקסים גרים ביישובים נפרדים; יישובים אחרים מאופיינים באוכלוסייה חרדית; ערים שנקראו פעם "עיירות פיתוח" בעיקר בדרום הארץ ובצפונה מאוכלסות ברובן בתושבים צאצאי העולים מארצות האסלאם ("מזרחיים"). לכל אלה יש השפעה על הבחירות הלימודיות.

יש להניח שמאפייני מקום המגורים משפיעים גם על בחירות אחרות של הפרט, כגון בחירת מקצוע, מקום מגורים, סגנון חיים ואפילו העדפות פוליטיות. מחקר שיעסוק בהשפעה הכוללת של מאפייני מקום המגורים ודאי יעלה שההשפעה אינה מצטמצמת רק לבחירת מסלול לימודים בהשכלה הגבוהה.